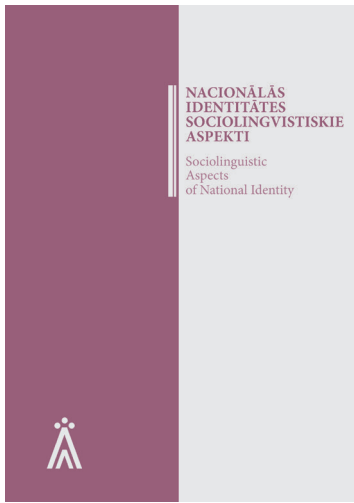


NACIONĀLĀS IDENTITĀTES SOCIOLINGVISTISKIE ASPEKTI



***Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti.
Sociolinguistic Aspects of National Identity.***

Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2018, 352 lpp.

Plaša lasītāju loka vērtējumam tiek nodots jauns rakstu krājums “Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti”. Grāmata tapusi *Dr. habil. philol.* LU profesores Inas Druvietes vadībā, kas atspoguļo valodas un sabiedrības attiecības saistībā ar dažādi un daudzveidīgi interpretēto nacionālās identitātes jēdzienu. Krājuma sākumā ir redaktora ievadvārdi, saturu bagātina 11 autoru zinātniski raksti, nobeigumā ievietota krājuma anotācija angļu valodā un ziņas par autoriem. Rakstu krājuma autoru raksti veltīti gan jau vairāk zināmiem nacionālās identitātes aspektiem, gan sociolingvistikas praksē līdz šim mazāk pētītiem jautājumiem, kas piešķir krājumam īpašu vērtību. Sevišķi pozitīvi vērtējams jauno valodnieku inovatīvais pienesums.

Anete Daina rakstā “Modalitāte un pieklājības stratēģijas Latvijas Valsts prezidentu runās (1999–2014)” pētījusi gan mūsu eksprezidentu Vairas Viķes-Freibergas,

Valda Zatlera un Andra Bērziņa publiskajās runās izmantotos valodas līdzekļus, gan ASV eksprezidenta Baraka Obamas un kādreizējā prezidenta amata kandidāta Džona Makkeina publiskās vēlēšanu runas modalitātes aspektā. Diemžēl latviešu valodā šim aspektam līdz šim nav ticis pievērsts pietiekami daudz uzmanības — iespējams, sabiedrībā iesīkstējušu un arī zināmā mērā ētisku iemeslu dēļ, uzskatot, ka valsts augstāko amatpersonu uzstāšanās analīze nebūtu korekta vai publiski apspriežama. Taču, kā zināms, sabiedrībā arvien biežāk izraisās diskusijas par politiķu oratora spējām. Kritizējot vai, tieši pretēji, slavējot valsts amatpersonu publiskās runas, ir trūcis pamatotas un argumentētas konkrētu runu analīzes un ieteikumu, kā būtu pareizi jārunā ar tautu, kādi principi būtu jāievēro valodas līdzekļu izvēlē, kuri valodas līdzekļi būtu veiksmīgāki un vairāk atbilstoši runā izvirzīto mērķu sasniegšanai.

Raksts ir ļoti vērtīga iedziļināšanās mūsu sabiedrībā līdz šim maz zināmā tematā un publiskās runas aspektā — izteikumu modalitātē. “Modalitāte izsaka teksta autora attieksmi un vērtējumu par izteikuma saturu vai situācijas norisi. Modalitātes izteikšanas līdzekļi var būt dažādi, tāpat kā izteiktās modālās nozīmes” (22. lpp.). Politiku publiski paustajam viedoklim ir liela nozīme: tas var ietekmēt sabiedrisko domu, turklāt neprecīzas vai pārprotamas izteiksmes dēļ dod iespēju ar to manipulēt. Runās iekodētās modālās nozīmes ir cieši saistītas ar pozitīvu vai negatīvu pieklājības stratēģiju. Piemēram, “pieklājības stratēģijas tiek izmantotas, lai runātājs radītu pozitīvu iespaidu par sevi, lai klausītāji justu, ka viņus respektē, ka ir svarīgas viņu domas, intereses un vajadzības, kā arī lai neaizvainotu klausītājus” (40. lpp.).

Lai gan raksta autore nav kritizējusi konkrētu politiku izteikumus, veiktā runu analīze ļauj izdarīt secinājumus un netieši sniedz ieteikumus, kā veidot veiksmīgākas, pārliedziņākas un sabiedrībai ne tikai saprotamākas, bet cilvēciski tuvākas Latvijas politiku runas un ar to palīdzību — arī politiku personības.

Politiskā diskursa analīzei pievērsusies vēl viena šī krājuma autore — Latvijas Universitātes pētniece **Nadežda Kopoloveca** rakstā “Nacionālās identitātes atspoguļojums valstiski nozīmīgā latviešu un čehu politiskajā diskursā”, norādot, ka valstiski nozīmīgu tekstu analīze palīdz izprast informāciju, kādi faktori (apstākļi, situācija, sabiedrības problēmas) ietekmējuši nacionālas valsts un nacionālas pašapziņas veidošanos, un rada izpratni par dokumentā fiksēto ideālu varas iemiesojumu. Autore salīdzinājusi valstiski nozīmīgus tekstus — Latvijas un Čehijas konstitūciju preambulas, Saeimas priekšsēdētāju uzrunas, runas u. tml.

Nozīmīgi motīvi, kas izmantoti Latvijas Republikas Satversmes preambulā, bet nav pieminēti Čehijas dokumentā, ir pašnoteikšanās, savas nacionālās identitātes apzināša-

nās, tiesības attīstīt savu kultūru un valodu, cīņa par brīvību (pučs, barikādes, dziesmotā revolūcija). Šīs atšķirības var skaidrot ar Latvijas vēsturisko attīstību, taču tas nenozīmē, ka čehiem šīs vērtības nav nozīmīgas. 21. gadsimta sākumā Čehija faktiski ir kļuvusi mononacionāla un vienvalodīga, tās nacionālajai identitātei un valodai nekas nedraud, izņemot eiropiešu globalizāciju. Savukārt latviešiem identitātes un valodas saglabāšana ir galvenā problēma (78. lpp.). Abās preambulās uzsvērts demokrātiskās sistēmas pamats — pilsoņu tiesības uz brīvību un neatkarību, atbildība vienam pret otru un sabiedrību kopumā līdz pat atbildībai par savu valsti (79. lpp.).

Atzīstot, ka valsts nav abstrakta substance un cilvēku apziņā valsts parasti tiek identificēta ar kādu konkrētu subjektu, rakstā autore pievēršas Latvijas Saeimā visbiežāk citētajiem politiķiem. Tie ir Latvijas valsts bijušie prezidenti: Jānis Čakste ar savu patriotismu; Kārļa Ulmaņa spēcīgais raksturs uzsvērts, pieminot vēsturi; savukārt no mūsdienu politiķiem godā celta Vairas Viķes-Freibergas augstā morāle un spēja sajūst tautas noskaņojumu (99. lpp.). Pēc neatkarības atjaunošanas mūsdienu Latvijas politiskajā diskursā tiek atspoguļotas tādas latviešu kultūras vērtības kā patriotisms, nacionālisms, latviešu valoda, izglītība, tautas saliedētība un atbildība.

Atšķirībā no latviešu politisko līderu atspoguļojuma čehu politiskajā diskursā dominē psiholoģiskais (intelektuālais un emocionālais) politiskā līdera vērtējums (85. lpp.). Tā kā čehi dzīvo ar nemitīgu vilšanās izjūtu un kritizē pastāvošo valdību, viņiem piemīt nostalgiska pagātnes valdnieku — Kārļa IV (*Karel IV*, 1316–1378, Svētās Romas impērijas imperatora un čeha pēc tautības) un Tomāša Garika Masarika (*Tomáš Garrigue Masaryk*, 1850–1937, pirmā Čehijas prezidenta) — idealizācija (89. lpp.). Daudz tiek analizēts arī pašreizējais politiskais līderis — Valsts prezidents Milošs Zemans (*Miloš Zeman*, 1944). Čehu sabiedrība bijušajos līderos ciena tādas īpašības kā inteligence

un izglītība (Vāclavs Havels, *Václav Havel*, 1936–2011), uzticība demokrātijas principiem (Tomāšs Gariks Masariks), stingrā nostāja attiecībā uz Eiropas politiku (Vāclavs Klaus, *Václav Klaus*, 1941).

Savdabīga autore norādīta nianse: “Latvijā vēl nav veikts neviens pētījums, kas varētu uzskaitīt nozīmīgākās īpašības, kādas iedzīvotāji vēlētos redzēt savā prezidentā, kā arī prasības, ko tie varētu prezidentam izvirzīt” (80. lpp.). Savukārt, pēc Čehijā veiktas socioloģiskas aptaujas, ir zināms, ka čehi vēlas inteligentu un izglītotu prezidentu, kuram ir vairāku svešvalodu zināšanas, kurš ir spējīgs uzņemties vadību un atbildību.

Ina Druviete rakstā “Valoda kā valsts identitāte: trīsdesmit gadi kopš valsts valodas statusa atjaunošanas latviešu valodai” piedāvā lasītājam izvērtēt 30 gadu kontekstā (kopš 1988. gada) valsts valodas politikā iecerēto un reāli sasniegto, analizēt jomas, kurās vērojama pozitīva/negatīva dinamika vai stagnācija, un iespēju robežās arī izprast veiksmju un neveiksmju cēloņus.

Raksta autore norāda, ka “latviešu valodas situāciju nav iespējams raksturot vienīgi dihotomijā “laba — slikta”, “pozitīva — negatīva” vai tamlīdzīga” (47. lpp.). Latvijā pastāv pietiekams normatīvais regulējums valsts valodas tiesību nodrošināšanā, taču ir arī negatīvas tendences (latviešu valodai nelabvēlīga valodu konkurence, latviešu valodas vides nepietiekamā un nevienmērīgā paplašināšanās, nesakritība starp valsts valodas un minoritātes (krievu) valodas nominālajām un faktiskajām sociolingvistiskajām funkcijām u. c.). Kopumā var secināt, ka latviešu valodas noturībai labvēlīgo un nelabvēlīgo faktoru būtība ir nemainīga; kopš 1988. gada mainījusies ir šo faktoru ietekme, intensitāte un izpausmes formas. Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā latviešu valoda kļuva par Eiropas Savienības oficiālu valodu, taču robežu atvēršana sekmēja arī masveida emigrāciju, kuras ietekme uz valodas situāciju vēl nav skaidra.

Autore pievērš uzmanību latviešu valodas juridiskā statusa nodrošinājuma vēsturei — vispirms skaidrojot vēsturisko 1988. gada 6. oktobra lēmumu “Par latviešu valodas statusu”, ko pieņēma LPSR AP vēl pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas; tad 1989. gada 5. maijā pieņemto LPSR Valodu likumu; jau pēc Latvijas Republikas valstiskās neatkarības pasludināšanas 1992. gada 31. martā pieņemto Latvijas Republikas „Likumu par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Valodu likumā”; paralēli raksturojot valodas institūcijas — 1992. gadā dibināto Valsts valodas centru, Valsts valodas inspekciju un Valsts valodas prasmes atestācijas komisiju — un skaidrojot valodas politikas instrumentāriju, kas papildināja Valodu likumu citos likumos. 20. gadsimta 90. gadu vidū ekonomiskās un administratīvās situācijas ietekmē bija nepieciešams jauns Valsts valodas likums, kas Latvijā tika pieņemts 1999. gadā. Viena no pēdējām valodas situācijas juridiskā regulējuma vēsturiskajām lappusēm veltīta Latvijas valodas politikas “melnajai” dienai — 2012. gada 18. februārim, kad Latvijā notika referendums par oficiālas (valsts) valodas statusa piešķiršanu krievu valodai. Pārliciecinotais vairākums — 74,8 % Latvijas iedzīvotāju nobalsoja pret šo ierosinājumu, taču tas bija skaidrs signāls, lai juridiski aizsargātu Latvijas suverenitātes pamatvērtības. 2014. gada 19. jūnijā Saeima galīgajā lasījumā pieņēma Latvijas Republikas Satversmes grozījumus — Latvijas Satversmes papildinājumu ar preambulu.

Gunta Kļava rakstā “Superdiversitātes jēdziens un tā izpratne sociolingvistikā: daži piemēri Latvijas valodas situācijā” analizēusi beidzamajos gados globalizācijas procesu ietekmē radīto superdiversitātes jēdzienu, papildinot analīzi ar Latvijas valodas situācijas piemēriem un lielāku uzmanību pievēršot valodas politikas jomai. Pirms vairāk nekā desmit gadiem toreizējā Oksfordas Universitātes pētnieka antropologa un sociologa Stīvena Vertoveka (*Steven Vertovec*,

1957) radītais superdiversitātes jēdziens socioloģijā apzīmēja globālās migrācijas mainīgo dabu, resp., to apstākļu un parādību kopumu, kas pēdējos gadu desmitus bijis sabiedrības dažādības pārmaiņu pamatā. Jēdziena starpdisciplināritāte sekmējusi tā attīstību arī sociolingvistikā: valodu daudzveidība, savstarpējās mijiedarbības pētījumi ir sociolingvistikas interešu centrā (63. lpp.).

Superdiversitāte neattiecas vien uz jauno migrantu daudzveidību un viņu runāto valodu daudzveidību, bet tā ietver arī migrantu, kā arī t. s. vietējo sabiedrības grupu mainīgās prakses, ieradumus un normas, ņemot vērā mūsdienu migrācijas dabu, komplicētību un neprognozējamību. Raksta autore norāda uz apstākļiem, kas sekmējuši superdiversitātes koncepcijas izplatīšanos — pēc dzelzs priekš kara krišanas cilvēku migrāciju raksturo lielāka nacionāla, etniska, lingvistiska un reliģiska daudzveidība. “T. s. jaunā migrācija ir radījusi daudzveidīgu dažādu iezīmju un nosacījumu savstarpējo mijiedarbību sabiedrībā kopumā un pašu imigrantu kopienās, resp., vairāk imigrantu no vairāk un dažādām vietām rada vairāk sociālu un kultūras atšķirību, tie ienāk pa daudzveidīgiem migrācijas kanāliem, kas izraisa sabiedrībā vairāk dažādu sabiedrības locekļu statusu ar lielāku noslāņošanos, turklāt tie uztur daudz intensīvākus sakarus ar savu izcelsmes vietu un kopienas pārstāvjiem jebkur pasaulē” (66. lpp.). To papildina imigrantu atšķirīgā darba pieredze, dzimuma un vecuma struktūra, vietēja līmeņa sadarbības ieradumi, izglītība, mūsdienu saziņas iespējas u. c. Tieši dinamiskā savstarpējā visu šo faktoru mijiedarbība, tās rezultāti, kā arī šo rezultātu paredzamības trūkums tiek saistīts ar superdiversitāti.

Latvijas situācijas raksturošanas piemēriem izmantoti gan statistikas dati, kas atrodami valsts iestāžu publiski pieejamās datubāzēs, gan dati, kas iegūti latviešu valodas kursu dalībnieku grupu izpētē, veicot tiešos novērojumus latviešu valodas nodarbību laikā četrās grupās 2014. un 2015. gadā

(kursu dalībnieki — bijušās PSRS pilsoņi) un desmit grupās 2016. un 2017. gadā (kursu dalībnieki — patvēruma meklētāji, kas Latvijā nonākuši, īstenojot bēgļu pārvietošanas programmu).

Sintija Ķauķīte rakstā “Runa, rakstība, domāšana” analizējusi saziņas, īpaši vizuāli uztveramās saziņas, respektīvi, rakstības, evolūciju pasaulē un tās izpausmes Latvijā, izmantojot bagātīgu atskatu vēsturē. Autore pievērš uzmanību grafēmām un to nozīmei tekstveidē, to papildinājumam mūsdienu saziņā — emocijzīmēm. Arvien vairāk valodas ekonomijas principa vai citu iemeslu dēļ datora un mobilā telefona ekrānā tekstu aizstāj ar speciāli tam radītām grafiskām zīmēm (rakstā izmantoti ieraksti sociālajos tīklos, interneta komentāri, reklāmas, anekdotes, atsevišķi citēti īsziņu teksti, saglabājot tajos autoru paustās domas papildinājumu ar emocijikonām).

Lai gan ar šādām zīmēm iespējams paust konotatīvo papildinformāciju (jēdzieniskā satura uzslāņojumu — stilistisku nokrāsu, emocionālu saturu, pozitīvu vai negatīvu vērtējumu), tomēr vēl šobrīd tās nespēj pilnībā aizstāt to, ko cilvēki gadiem ilgi (pirms emocijzīmju rašanās) spēja izpaust vārdos gan mutiski, gan rakstveidā.

Jaunās tehnoloģijas ir mainījušas sabiedrības uztveri un, nenoliedzami, ir atstājušas iespaidu uz valodu. Ir radies jauns sazināšanās veids — runātas un rakstītas valodas apvienojums: tās ir daudzfunkcionālas īsziņas, e-pasta vēstules, čats. Taču raksta autore norāda uz problēmu: izmantojot modē nākušo valodas vizualizāciju, nabadzīgākas kļūst mūsu domas, garīgā pasaule, galu galā — pati valoda. “Domu ietērpšana vārdos kļūst otršķirīga — izteikšanās pilniem teikumiem ir pārāk gara, tāpēc to mēģinām aizstāt ar grafiskiem līdzekļiem. Domāšana vizualizējas — smaidiņi maina ierasto smadzeņu darbību, prātā rodas noteiktas smaidiņu kombinācijas, ko tālāk reproducē elektroniskajā saziņā” (118. lpp.).

Diāna Neimane rakstā “Latviešu valoda — dzimtā valoda un kontaktvaloda 21. gadsimta Ziemeļkurzemes pilsētās — Dundagā, Valdemārpilī un Piltenē” pētījusi aktuālus pārmaiņu procesus mūsdienu latviešu valodā, latviešu valodas lietojuma īpatnības Ventspilī un citās Ziemeļkurzemes pilsētās, pievērsusi uzmanību latviešu literārās valodas un dialekta mijiedarbības nozīmei ģimenē, mācību iestādēs, valodas lietojumam oficiālās un neoficiālās situācijās.

Raksta pamatā izmantots pētījums, ko veica Ventspils Augstskolas (VeA) Lietišķās valodniecības centra pārstāvji kopā ar VeA Tulkošanas studiju fakultātes studentiem no 2010. līdz 2014. gadam Valsts pētījumu programmas Nr. 3 “Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)” apakšprojektā “Latviešu valoda — dzimtā valoda un kontaktvaloda 21. gadsimta Ziemeļkurzemes pilsētās”.

Ar intervēšanas un anketēšanas metožu palīdzību aptaujājot Ziemeļkurzemes pilsētu iedzīvotājus — dažādu etnisko un sociālo grupu pārstāvjus dažādās vecuma grupās —, tika veikts mēģinājums noskaidrot ziemeļkurzemnieku (latviešu, krievu, krievvalodīgo un romu) lingvistisko attieksmi jeb dažādu etnosu, sociālo grupu un individu subjektīvo faktoru kompleksu — valodas uztveres īpatnības, attieksmi pret latviešu valodu un citām kontaktvalodām Ziemeļkurzemes pilsētās (141. lpp.).

Galvenais secinājums: latviešu valoda kā kontaktvaloda starp cittautiešiem — krievvalodīgajiem — nefunkcionē efektīvi. Krievvalodīgie saziņā ar savas tautības un citu tautību pārstāvjiem sazinās pārsvarā krieviski gan ģimenes lokā, gan sabiedriskajās vietās un latviešu valodu ikdienā neizmanto bieži. Šajā ziņā izceļas romi (čigāni), kas valodu maina brīvi, atkarībā no situācijas: ar ģimenes locekļiem un draugiem/paziņām sazinās romu (čigānu) valodā, taču sabiedriskajās vietās izmanto gan latviešu, gan krievu valodu. Tomēr pētījuma dati liecina, ka

ikdienā Ziemeļkurzemes pilsētās valodā, kas nav viņu dzimtā — latviešu — valoda, runā 87,5 % aptaujāto. To var skaidrot gan ar izteiktu nacionālo pašapziņu, gan ar faktu, ka cittautiešu īpatsvars salīdzinājumā, piemēram, ar lielāko Ziemeļkurzemes pilsētu Ventspili ir ievērojami mazāks (189. lpp.).

Valodas lietojumam pilsētās un ar to saistītajām problēmām pievērsies arī **Jānis Sīlis**, kurš rakstā “Pilsētu valodas pētījumi Eiropā” sniedzis ļoti plašu ieskatu pilsētu valodas pētījumos vispirms Eiropā, bet pēc tam arī atsevišķi — Latvijā.

Šī temata aktualitāti rosinājis fakts, ka kopš 2010. gada pirmo reizi mūsu planētas vēsturē vērojama situācija, kad lielākā daļa cilvēces dzīvo aglomerāciju teritorijās. Šī migrācijas procesa rezultāts ir multilingvālu pilsētu veidošanās, kurās vides radītā ilgtspēja cieši savijas ar sociālo integrāciju un kohēziju.

Pilsētu lielums un skaits ir pastāvīgi audzis, it īpaši 20. gadsimta otrajā pusē, kad globālais pilsētnieku skaits no vienas trešdaļas visas planētas iedzīvotāju kopskaita pieauga līdz pat pusei. Pēdējo gadu bēgļu viļņi no Tuvējo Austrumu un Āfrikas valstīm daudzām Eiropas pilsētām radījuši bezprecedenta pārslodzi arī valodas situācijas aspektā (255. lpp.). Rodas jauni dzīvesstila modeļi un nebijušas lingvistiskas izpausmes — var teikt, ka pilsētas vide ģenerē tādus sociokulturālus procesus, kas atstāj pēdas arī lingvistiskās variativitātes dinamikā. Rakstā izmantoto sociolingvistu veikto pētījumu ģeogrāfija ir ļoti plaša.

Raksta otrajā daļā autors pievēršas pilsētvides pētījumiem Latvijā. Latvijas sociolingvisti plašus valodas situācijas pētījumus Latvijas pilsētās regulāri veic kopš 1996. gada šādos pētījumu virzienos: 1) valodas situācija, valodas vide un valodas politika; 2) valodas situācijas vēsture; 3) lingvistiskā ainava; 4) pārskati par pilsētu valodas sociolingvistiskajiem pētījumiem, kas veikti Latvijā un ārpus tās robežām (275. lpp.). Autors sniedzis plašu ieskatu katrā no minētajiem pētījumu

virzieniem, izmantojot gan vēsturiskas atkāpes, gan pētījumu saturisko skaidrojumu. Lingvistisko ainavu pētījumos minētas ražīgākās šī pētījuma virziena autore — Sanita Lazdiņa un Solvita Pošeiko.

Apstiprinot J. Sīļa teikto, **Solvita Pošeiko** piedāvā savu lingvistiskās ainavas pētījumu rakstā „Uzņēmumu ārtelpas reklāminformācija ģeosemiotikas kontekstā”.

Autore rosina domāt, vai Latvijā pievēršam uzmanību uzņēmumu lingvistiskajam noformējumam, kā to vērtējam? Vai Rīgā to vērtējam tāpat kā Valmierā un Rēzeknē? Cik būtiskas ir valodas zīmes (nosaukumi, informatīvie teksti, precizējumi, sauļņi, reklāmas) un vizuālie resursi: izkārtņu formas, zīmējumi un fotogrāfijas, logotipi, vitrīnās izliktas preces u. tml. Visi izmantotie resursi veido uzņēmuma ārtelpas reklāminformāciju un nodrošina uzņēmuma publicitāti. Raksta autore lasītāju pakāpeniski ievēd triju pakāpju ainavās: lingvistiskajā, semiotiskajā un tās jaunajā disciplīnā — ģeosemiotikas ainavā.

Lingvistiskā ainava ir rakstveida tekstu jeb valodas zīmju kopums sociāli konstruētās vietās, uzskatāmāk tas ir redzams pilsētās. Lingvistiskā ainava visplašāk ir pētīta sociolingvistikā, diskutējot par valodas situāciju atšķirīgās pasaules vietās un izvērtējot atsevišķu valodu lietojuma vai trūkuma apstākļus, motīvus un mērķus. Tomēr bez valodas noteiktu ziņu nodod arī publisko tekstu attēli (zīmējumi, fotogrāfijas, rotājumi), kas precizē vai papildina rakstveida informāciju.

Valodas zīmju multimodālais izpildījums jeb atšķirīgu semiotisko resursu (t. sk. valodas) izmantojums vienā zīmē ļauj lingvistisko ainavu aplūkot kā daļu no semiotiskās ainavas. Salīdzinot ar lingvistisko ainavu, semiotiskās ainavas izpratne par izpētes objektu ir plašāka, jo tajā tiek ņemts vērā rakstveida teksta vizuālais noformējums, citi semiotiskie resursi (ornamenti, simboli, attēli) un diskursi. Autore atzīst, ka samērā jaunā semiotikas disciplīna ģeosemiotika ir telpiska semiotikas interpretācija, kurā tiek respektēta

vizuālā informācija, tās uztvere un lietojums (198. lpp.).

Rakstā pētīts, kā paplašināt lingvistiskās ainavas izpratni, rosinot valodas zīmēs pamānīt ne tikai valodu lietojumu un konkrētus valodas līdzekļus, bet arī attēlus, krāsas, simbolus un teksta grafiskos risinājumus, un analizēt publiskos tekstus semiotiskā aspektā. Plaši iztirzāta telpas kategorija, jo mūsdienu cilvēku kosmopolitiskais dzīvesveids, globālā tirgus tendences arvien biežāk aktualizē jautājumu par globalizāciju — globālā un lokālā savstarpējām attieksmēm, t. sk. arī valodas situācijā. Autore uzsvē, ka, pamatojoties uz šo analīzi, ir būtiski saprast, kā atsevišķs teksts un lingvistiskā ainava kopumā reprezentē vietu, tās kultūru, sadzīvi un cilvēkus.

Pievēršoties valodas politikai ārvalstīs, minami divu autoru — **Vijas Požarnovas** un **Lauras Treimanēs** — raksti. Abi raksti uzskatāmi par svaigu un ļoti ieinteresēti pasniegtu 21. gadsimta lingvistisku skatījumu uz divām visādā ziņā lingvistiski atšķirīgām valstīm. V. Požarnova aplūkojusi nacionālās identitātes un valodas politikas jautājumus rakstā “Multilingvisms un nacionālā identitāte Indijas Republikā”, savukārt L. Treimanēs gutā pieredze franču valodas politikā izglītības un sociālās integrācijas aspektā izmantota rakstā “Franču valodas politika un nacionālā identitāte”.

V. Požarnovas mūsdienu Indijas valodu analīze sākas ar vispārīgu tālās Dienvidāzijas valsts raksturojumu. Federālajā konstitucionālajā republikā ir 29 štati un septiņas apvienotas teritorijas; runāto valodu skaits mērāms simtos, bet valodas variantu skaits — tūkstošos. Dažādos avotos ziņas par Indijas valodu skaitu atšķiras, jo par daudzām valodām nav skaidrs, vai tā ir uzskatāma par valodu vai dialektu. Saskaņā ar *Summer Institute of Linguistics* projekta *Ethnologue* 2017. gada izdevuma rādītājiem Indijā ir uzskaitītas 462 atšķirīgas valodas, kas pieder pie desmit dažādām valodu saimēm. Kopā visos Indijas štatos ir 64 valodas, kuras tiek lietotas dažā-

dās institūcijās. 190 tiek uzskatītas par vitālām valodām, kuras lieto aktīvi, taču tām trūkst standartizētas formas, 55 tiek uzskatītas par apdraudētām valodām, bet 13 — par izzūdošām (245.–246. lpp.).

Hindi un urdu situācija valodu vēsturē un sociolingvistiskajos pētījumos vienmēr aplūkota no atšķirīgiem skatpunktiem. Mūsdienu Indijas skolās māca, ka hindi ir moderna valoda, kas veidojusies no sanskrita, savukārt Pakistānā māca, ka urdu ir moderna valoda, kas veidojusies no persiešu–arābu valodas. Hindi un urdu valodas attīstījušās vai mākslīgi attīstītas no khariboli, kas ir plaši pārstāvēts dialekts Indijas ziemeļos. Hindi valodai pielāgota sanskrita, proti, devanāgari rakstība, savukārt urdu valodai pielāgota persiešu–arābu rakstība (231. lpp.).

Indijas ziemeļu daļā viena no valodām ir hindi, kas pēc Indijas Konstitūcijas ir valsts oficiālā valoda. Savukārt urdu valoda ir oficiālā valoda Utarpradēšas, Džammu un Kašmīras štatā. Patlaban Konstitūcijas sarakstā uzskaitītas 22 reģionālās valodas, kas arī ir konstitucionāli atzītas un uzskatāmas gan par nacionālām, gan oficiālām (izņemot sanskritu un sindhu valodu) attiecīgajos štatos (245. lpp.).

Sekas valodu konfliktam, kura saasināšanās raksturīga 19. un 20. gadsimtam, Indijā novērojamas vēl mūsdienās. Indijā gan angļu valodas lietojuma, gan teritoriāli vēsturiskās valodas, gan nacionālās valodas jautājums joprojām ir diskutabls. Valodas politikas veidošana tik multilingvālā un pārāpdzīvotā valstī kā Indija ir sarežģīts process. Turklāt valodu situācijas izpratnei nepietiek vien ar statistikas datiem. Visi valodu situācijas rādītāji ir jāskata kompleksi, vērā ņemot arī valodu vēsturi, kā arī politiskos un reliģiskos konfliktus attiecīgo valodu runātāju valstīs.

Laura Treimane rakstā “Franču valodas politika un nacionālā identitāte” pievērsusies franču valodas politikai vēsturiskā aspektā. Šīs valodas politikas virsmērķis visos laikos ir bijis Francijas valstiskuma un nacionālās

identitātes stiprināšana. Vēsture liecina, ka atkal un atkal Francijas sabiedrība ir atgriezusies pie atziņas, ka nācija bez savas valodas nevar pastāvēt.

Saskaņā ar Starptautiskās Frankofonijas organizācijas datiem franču valoda ir piektā plašāk lietotā valoda pasaulē. Kopš 1990. gada, kad pasaulē franciski runājošā populācija bija mērāma 135 miljonos, frankofono pasaules iedzīvotāju skaits ir divkārtšojies. Mūsdienās franču valodu pārvalda aptuveni 274 miljoni pasaules iedzīvotāju piecos kontinentos, no tiem aptuveni 76 miljoniem franču valoda ir dzimtā valoda. Latvijā franču valodu pārvalda aptuveni 26 000 iedzīvotāju (319. lpp.).

Jau 18. gadsimta beigās franču valoda bija kļuvusi par valsts politiskās dienaskārtības prioritāti. Pētnieki uzskata, ka 18. gadsimta beigu posms un 19. gadsimts bija nozīmīgs laiks franču valodas kā nacionālās valodas pratības izplatībai. Līdz pat 20. gadsimtam turpinājās franču valodas ekspansija, ko veicināja ne tikai nacionālās valodas politikas nostādnes un normatīvais regulējums, bet arī industrializācija un urbānās sabiedrības attīstība.

Pēc Otrā pasaules kara franču valodā ienāca daudz angļu un amerikāņu vārdu un izteicienu, ko veicināja Amerikas ekonomiskais uzplaukums un franču sabiedrības vēlme identificēties ar amerikānisko kultūru un dzīvesstilu. Tā iespaidā atsākās mērķtiecīgs darbs franču valodas politikā, ko rosināja nepieciešamība aizsargāt nacionālās valodas mantojumu no svešvalodu ietekmes, lai novērstu franču valodas degradēšanos. Šajā laikā radās frankofonijas jēdziens, apzīmējot Franciju un tās dekolonizēto valstu kopienas, ko vieno franču valoda un kultūra (325. lpp.).

Plašāks valsts valodas regulējums tiek sagatavots tikai 20. gadsimta pēdējā desmitgadē. 1992. gadā tiek noteiktas izmaiņas Republikas konstitūcijā, paredzot, ka Republikas valoda ir franču valoda. 1994. gadā tiek pieņemts likums par franču valodas lietošanu

jeb t. s. Tubo likums, ko saista ar tā galvenā aizstāvja, kādreizējā kultūras ministra Žaka Tubo (*Jacques Toubon*, 1941) vārdu. Likums paredz, ka valdība ik gadu sniedz ziņojumu par likuma piemērošanu un franču valodas situāciju. Tādējādi likumā ir iestrādāts pastāvīga franču valodas monitoringa mehānisms (329. lpp.).

Mūsdienās lielais bēgļu skaits un pastāvīgie terorisma draudi francūžos ir nostiprinājuši pārliecību, ka primārā integrācijas pamatmetode ir izglītība, tikai tad — nodarbinātība, sociālais atbalsts, pakalpojumi. Sabiedriski aktīvs un iesaistīts cilvēks, kas jūtas piederīgs valstij, kam ir iespējas izglītoties un apgūt jaunas zināšanas un prasmes, daudz mazākā mērā būs apdraudējums valsts stabilitātei un drošībai.

Mūsdienu latviešu sabiedrībā personvārdi ir mūžam aktuāls diskusiju temats, un tam šajā krājumā pievērsusies **Dace Strelēvica-Ošiņa** rakstā „Personvārdi latviešu sabiedrībā: pārpratumi, emocijas un ētika”. Sava pētījuma kontekstā autore iepazīstina ar onomastikas apakšnozari — socioonomastiku jeb īpašvārdu sociolingvistisko pētniecību, kas pamatā aplūko īpašvārdu lietojumu un variācijas (297. lpp.).

Raksta autore pievēršas trim diskusiju aspektiem: pirmkārt, domājot par personvārdu nozīmi un skaidrojumu, daudzi meklē informāciju nevis zinātnieku, bet gan ezotēriķu, pašpasludinātu ekspertu un dažādos citos apšaubāmas kvalitātes darbos. Reizēm to veicina arī valsts iestādes. Piemēram, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) mājaslapas sadaļā “Personvārdu datubāze” ir informācija par vārdu nēsātāju rakstura īpašībām pēc Gunnara Treimaņa “Juvetas” 2002. gadā izdotās grāmatas “Vārdu noslēpumi”. Grāmata ir populāra, tā izdota atkārtoti; autors radoši, taču subjektīvi apraksta, kādi raksturi un likteņi mēdz (vai varētu) būt dažādos vārdos nosauktiem cilvēkiem. Taču vai uz to būtu jāatsaucas pārvaldes tīmekļvietnē? Kādēļ G. Treimaņa sacerējuma vietā

šī pārvalde nesniedz norādi uz Klāva Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīcu” (1990), kas pašlaik ir viens no apjomīgākajiem zinātniskajiem avotiem par latviešu personvārdu izcelsmi? (298. lpp.)

Otrs pārpratumu pilns onomastikas temats latviešu sabiedrībā ir tā sauktie latviskie personvārdi. Tas rodas no nepilnīgajām zināšanām un izpratnes trūkuma par etimoloģiju un valodas vēsturi: daudzi ir pārliecināti, ka, piemēram, Pēteris, Elizabete, Santa un Jānis ir īsti latviešu vārdi, taču vairums latviešu lietoto personvārdu ir aizguvumi, un tikai neliela daļa īpašvārdu ir darināti latviešu valodā.

Ar emocijām ir saistīts trešais šai rakstā aplūkots jautājums, par kura simbolu lielā mērā uzskatāms nu par urbāno leģendu kļuvušais (taču reāli neeksistējošais) Stīvs Gulbis. Proti, mūsu sabiedrībā īpaši asu reakciju izraisa tie personvārdi, kas ir ne vien ārzemju izcelsmes, bet piedevām reti izplatīti un tādā vai citādā mērā līdzcīvēkiem šķiet dīvaini vai komiski (304. lpp.). Autore liek domāt, cik tiesīgi esam komentēt un analizēt citu personvārdus, vai valodniekiem būtu jāizsaka savs viedoklis un ieteikumi tik privātā un personiskā jautājumā kā vārdu došana bērniem? Jāatceras, ka personvārdi atrodas īpašā robežzonā — tā reizē pieder gan valodai, gan arī tās lietotājiem, taču visvairāk — tā devējam un saņēmējam (nēsātājam) (311. lpp.).

Neparasto personvārdu Latvijā joprojām ir daudz un, kā prognozē D. Strelēvica-Ošiņa, mūsdienu multikulturālisma apstākļos būs arvien vairāk. Sabiedrībai būtu jāpierod pie tiem un jāsaprot, ka tā ir specifiska leksikas daļa.

Rakstu krājums ir plašs un daudzveidīgs, uzskatāms par interesantu, nozīmīgu un aktuālu pētījumu, kas bagātina mūsdienu valodniecību, īpaši — sociolingvistikas nozari. Īpašs profesionāls prieks ir par jauniem sociolingvistisko pētījumu aspektiem un jauno sociolingvistu pienesumu nozarē.

Dite Liepa